

Volby 2004 a strategické účinky volebních systémů

Roman Chytilík

Zpracováno v rámci grantu FRVŠ „Mechanické a psychologické efekty volebních systémů“, evidenční číslo FRVŠ 2003/2005. Prezentováno na konferenci Volební rok 2004 (Praha, VŠE, 26. 1. 2005)

Abstract: Elections 2004 and Strategic Effects of the Electoral Systems.

This paper aims to introduce the concept of „strategic effects“ of electoral systems and offer its application on three electoral contests being held in the Czech Republic in 2004 (European Parliament, Regional Councils, The Senate). We argue that the strategic effects of the three electoral systems used to select representatives for above mentioned bodies are rather weak. At the same time, there were incentives – exogenous of the electoral systems- that tended to weaken these effects even more, preventing relevant actors from any possibility of successful electoral coordination. These incentives are briefly discussed. Special consideration is given to the prominence of the exogenous factors in the case of the electoral system to the Senate that clearly diminish its -on its own viable- strategic effects. Alternative electoral design (supplementary vote) is therefore proposed and its strategic effects (in the form of the subset of hypotheses) are discussed.

Keywords: election, electoral systems, strategic effects, actors, coordination, Czech Republic.

Ve svém příspěvku se pokusím stručně představit vývoj konceptu „strategických účinků volebních systémů“ a aplikovat tento koncept na troje volby, které v ČR proběhly v roce 2004. Jako jeden z typických příznaků (záměrně neříkám „problémů“ a/nebo „příležitostí“) studia volebních systémů bývá uváděno znejasnění dělící linie mezi deskripcí a preskripcí. (srov. Katz 2000:11) Abych potvrdil svou příslušnost ke komunitě politologů, kteří se studiem volebních systémů zabývají, navrhu proto na konci své prezentace alternativní volební design pro volby do českého Senátu, pokusím se demonstrovat jeho strategické účinky a objasnit, v čem spatřuji jeho přednosti. Rozsah příspěvku, který téma v žádném případě zcela nevyčerpává, mi umožňuje zaměřit se výhradně na strategické účinky, které generuje/podporuje užitý volební systém, případně na způsob, jakým ovlivňují strategickou logiku volebních systémů exogenní faktory. Rozhodně však musím opominout další faktory uvnitř politické obce (avšak vně volebního systému), které mohou rovněž ovlivňovat strategické úvahy voličů.

1. Koncept strategických účinků

Studium účinků (nebo efektů) volebních systémů bývá typicky spojováno s francouzským politologem Mauricem Duvergerem, zástupcem institucionalistické větve ve studiu volebních systémů, tj. té, která při elaboraci vztahu mezi podněty z institucionálních struktur (zejména volebních systémů) a/nebo společenských struktur na straně jedné a výsledku (typicky podoby

voleného shromáždění a/nebo stranického systému) na straně druhé konstatovala v otázce formativního vlivu jednoznačný primát institucí.

Duverger (Duverger 1954: 205) v padesátých letech minulého století hovořil v souvislosti s volebním systémem prvního v cíli o jeho mechanickém a psychologickém účinku (první z nich způsoboval podprezentaci stran, jejichž podpora nebyla územně koncentrována, psychologický efekt se pak projevoval – sebenaplňujícím se – přesvědčením voličů, že podprezentované strany se slabou územní koncentrací mají malou šanci získat křesla v parlamentu, a zároveň snižující se ochotou voličů tyto strany volit).

Období po Duvergerovi se zpočátku soustředilo zejména na studium mechanických účinků jednotlivých volebních systémů (zejména jejich dis/proporcionality), které bylo vedeno výhradně na úrovni systému (politických stran, celostátních volebních výsledků apod.). Celek byl v těchto zkoumáních zjevně nadřazen svým částem. Teprve v průběhu devadesátých let minulého století se širěji prosadilo přesvědčení, že je nutné paralelně sestoupit na úroveň aktérů (kandidujících politických stran, kandidátů, voličů, volebních obvodů) a analyzovat jejich (nestejně velké) možnosti v rámci jednotlivých volebních systémů, pokud se má poznání a porozumění jednotlivým typům volebních systémů ještě více rozšířit. Tento přístup vnímá volební systémy (podobně jako jiné instituce) jako *strukturu příležitostí* a zároveň *strukturu omezení* pro jednotlivé aktéry. V podobném nazírání je nepřehlédnutelný vliv amerických politologů, stojících na pomezí teorií racionální volby a (neo)institucionalismu, např. Barryho Weingasta nebo Kennetha Shepsleho.

Základními hypotézami zastánců zmíněného paradigmatu tedy bylo, že různé volební systémy nabízí různým aktérům různě velké možnosti. Zároveň se ovšem domnívali, že je nutné zkoumat i faktory mimo volebních systémů, které tyto účinky ovlivňují, typicky zesilují či zeslabují. Pro celý směr výzkumu volebních systémů se post festum vžil název **studium strategických účinků volebních systémů**.

V rámci tohoto směru se vyvinulo několik samostatných a svébytných konceptů s různou mírou kompatibility, z nichž dva představím v rámci svého expoé.

Britský politolog David Farrell (Farrell 2001:170) spojil strategické účinky volebních systémů s jednou z proměnných volebních systémů, **podobou hlasování** (*ballot structure*). Tato proměnná je podle Farrella rozhodující pro strategické možnosti aktérů. Farrell nabízí následující typologii, v níž proměnné představují 1.druh volby (výběr z kandidátů a/nebo kandidátních listin) a 2.rozsah volby (tj. možnost vyjavit na jedné straně pouze svou první preferenci anebo možnost vyjavit kompletní sadu preferencí anebo alespoň její část, která je větší než první preference):

Schéma 1: Farrellova typologie strategických účinků volebních systémů

Druh volby	Rozsah volby		
		Kategorický	Ordinální
	Kandidáti	FPTP (GB)	STV (Irsko)
Listinné systémy	Uzavřené (Španělsko)	Otevřené (Finsko)	

Podle Farrella se strategické možnosti aktérů a tedy i komplexita celého aktu volby obzvláště zvyšují v systémech s ordinálním rozsahem volby, tj. v těch, kde voliči nevyjevují pouze svou první preferenci, nýbrž kandidáty nějakým způsobem seřazují (např. v australském nebo irském volebním systému). Farrellovo schéma je nutné vnímat jako typologii, nikoliv jako klasifikaci, protože zůstávají volební systémy vně toto schéma (např. dvojkolové hlasování nebo smíšené systémy).

Alternativní přístup ke studiu strategických účinků nabízí americký politolog z Kalifornské university Gary Cox. Cox (Cox 1997) rozpracovává Duvergerův koncept mechanických a psychologických účinků a aplikuje ho na úrovni aktérů. Do analýzy zavádí předpoklad, že **strany i voliči si 1. uvědomují existenci obou těchto účinků, 2. v jejich kontextu se snaží koordinovat své strategie s cílem maximalizovat svůj užitek, přičemž 3(a). možnosti strategické koordinace se liší** podle jednotlivých typů volebních systémů a zároveň platí 3(b), že **každý** z volebních systémů nabízí aktérům pobídky pro strategickou volbu. Cox konzistentně ve svých modelech aplikuje downsianskou logiku – snahou kandidátů a stran je **být zvolen**, základní snahou voliče, aby **jeho hlas nepropadl**.¹

Coxovou výzkumnou strategií je zejména formální modelování, při aplikaci na realie politických systémů přiznává, že existují další faktory, které strategické účinky ovlivňují. Těmito faktory, ovlivňujícími strategickou koordinaci, jsou dále kromě konkrétních volebních systémů i **1. dokonalost informace**, přístupné aktérům, **2. fakt opakování voleb** a **3. volební účast** (vysoká neúčast komplikuje strategickou koordinaci).

Přístupy Farrella a Coxe jsou do značné míry komplementární. Zatímco Farrell se snaží vytvořit kontinuum míry možností aktérů v rámci jednotlivých volebních systémů, Cox navíc

¹ V tomto ohledu je u Coxe inspirace Anthony Downsem (Downs 1957) vskutku zcela nepřehlédnutelná. Nikoliv náhodou Bernard Grofman (Grofman 2000) řadí oba autory ve svém schématu možných výzkumných přístupů ke studiu volebních systémů do analyticko-empirické větve používající formálních modelů a axiomů.

dokazuje, že jednotlivé volební systémy se liší rovněž tím, jak snadné a/nebo obtížné je pro jednotlivé aktéry v nich těchto svých možností využívat. Neboli, větší svoboda aktérů k volbě nejrozumnějších strategií ještě nezbytně neznamená zvýšení pravděpodobnosti dosahování žádoucích výsledků, ale spíše může pro některé z aktérů produkovat „koordinační rizika“, projevující se naopak velmi nežádoucími výsledky.² Coxovi se při této příležitosti daří do analýzy zavádět i některé proměnné vně volebních systémů, což vzdaluje jeho modely formálně-logickým konstruktům a usnadňuje jejich aplikaci na existující politické pluralismy.

2. Strategické účinky volebních systémů a volby v ČR

Ve druhé části svého příspěvku se pokusím aplikovat Coxovy a Farrellovy teze na troje volby v ČR loňském roce. Abych i já přispěl k vytvoření prostředí s co nejdokonalejší informací, nabídnu hned úvodem své **hypotézy**, které se budu dále snažit doložit:

- Zkoumání strategických účinků má (i v českém prostředí) smysl.
- Strategické účinky volebních systémů, používaných ve volbách do EP a krajských zastupitelstev, jsou spíše slabé, strategické efekty dvojkolové hlasování, používaného při volbách do Senátu, silné.
- Existují další faktory vně volebních systémů, které tyto efekty dále zeslabují.

² Typickým příkladem je Japonsko do roku, které do roku 1993 používalo systém jednoho nepřenosného hlasu (SNTV). V systému jednoho nepřenosného hlasu disponují voliči ve vícemandátovém obvodu, v němž kandidují jednotliví kandidáti (nikoliv stranické kandidátky), jedním hlasem, který mohou udělit jednomu kandidátovi. Tento hlas nelze dále převádět na jiné kandidáty. Strany zde čelily více koordinačním problémům. Šlo zejména o minimalizaci následujících nebezpečí: 1. nasazení příliš mnoha kandidátů (ve čtyřmandátovém obvodě nasadí strana čtyři kandidáty, z nichž každý obdrží 8 % a všichni jsou eliminováni, ačkoliv kandidáti této strany získali 32% hlasů voličů. Kdyby strana nasadila pouze jednoho kandidáta, její voliči by do něj soustředili svou podporu a byl by zvolen) 2. nasazení nedostatečného počtu kandidátů (strana nasadí ve čtyřmandátovém obvodě jen dva kandidáty, každý nich získá 40 % hlasů, kdyby strana nasadila tři kandidáty, byly by pravděpodobně rovněž všichni zvoleni, takto strana získá jen dva mandáty ze čtyř, ačkoliv její kandidáti získali 80 % všech hlasů) 3. nasazení kandidátů s nerovnoměrnou podporou (strana nasadí ve čtyřmandátovém obvodě 3 kandidáty, z nichž jeden získá 55 % a zbylí dva 5 % voličů, zvolen je pouze první z nich, ačkoliv strana v daném obvodě získala 65 % hlasů). Obtížnost minimalizace prvního, druhého a zejména třetího nebezpečí stoupá s tím, kolik mandátů může strana v daném volebním obvodě reálně získat. Cox (Cox 1997: 243) to vyjadřuje jednoduchým pravidlem: pro stranu, která má šanci na n mandátů, je obtížnější získat n mandátů než pro stranu, která má šanci na $n-1$ mandátů, získat $n-1$ mandátů (srov. Chytilík, Šedo 2004: 99-102). V Japonsku z nutnosti koordinace pravidelně těžili vládní liberálové, kteří disponovali

Dále se budu věnovat jednotlivým volebním kláním, zejména strategickým možnostem, které v nich mají jednotliví aktéři. Jako obecnou vlastnost všech tří volebních klání je nutné zmínit zvýšenou ochotu voličů používat možnosti *strategického ústupu* (*uscita strategica*, srov. Baldini; Pappalardo 2004:69) projevující se neúčastí ve volbách. Důvody této neúčasti se zabývá např. L. Linek (Šaradín a kol. 2004: 267-305), z hlediska studia strategických účinků představuje mimořádně závažný problém zejména propustnost kategorie voličů a nevoličů mezi prvním a druhým kolem senátních voleb, která dále ztěžuje argumentaci v otázce strategické koordinace mezi stranami a voliči.

2.1. Volby do Evropského parlamentu

Volby do EP se v ČR podle Farrellovy typologie vyznačují **listinnou podobou hlasování**, a **slabě ordinálním rozsahem hlasování**. Dva preferenční hlasy pro voliče v rámci jedné kandidátky³, mohou generovat zpětně efekty ve **vnitrostranické dimenzi**.⁴ Z hlediska voličů bylo vytvořeno prostředí s relativně dokonalou informací, projevující se častými průzkumy veřejného mínění. (srov. Šaradín 2004: 238) To by podporovalo hypotézu, že část voličů (tzv. instrumentální voliči) volila strategicky a opustila beznadějně kandidátky (tj. ty bez šance zdolat pětiprocentní klauzuli). Ztracených hlasů bylo zhruba 12,5 %⁵.

Fakt, že se nevolilo celé shromáždění, nýbrž čeští voliči rozhodovali o obsazení pouze zhruba 3% EP, vedl k tomu, že asi nikdo z voličů neuvažoval o strategickém chování typu „strategické pojištění“ (volba malé strany –koaličního partnera- s cílem zajistit jí zdolání 5% klauzule). Z hlediska stran existovala pobídka ke spojování ve snaze zdolat omezovací klauzuli (případ SNK-ED). Volební systém **sám o sobě** negeneroval žádné další dodatečné pobídky ke

státním rozpočtem a kontrolovali média. Volební systém tak reprodukoval i specifickou podobu japonské politické obce, založené na klientelismu a korupci.

³ V rámci stran, které zdolaly 5% klauzuli, překonalo podmínku 5 % preferenčních hlasů v rámci kandidátky celkem 16 kandidátů, dohromady (včetně neúspěšných kandidátních listin) to bylo 85 kandidátů (zdroj www.volby.cz). Toto zjištění substantivně zcela převrací názor J. Outlého (Šaradín a kol. 2004: 136) o tom, že preferenční hlasování se při volbách do EP uplatňuje méně než do PS PČR.

⁴ Ty se projeví např. u Hnutí Nezávislí, kde voliči pomocí preferenčních hlasů změnili pořadí zvolených kandidátů, což následně vedlo k vnitrostranické krizi.

⁵ Pro ČR neexistuje zatím v tomto údaji časová řada, referenčním údajem by tak snad mohl být počet ztracených hlasů v evropských volbách 2004 v zemích s 5 % uzavírací klauzulí. Na Litvě bylo % ztracených hlasů 17,4 %, v Lotyšsku 26,1 %, v Polsku 8,2 %, na Slovensku 19,5 %, v Maďarsku 5,2 %. Na Litvě a v Lotyšsku mohl hrát roli i fakt, že přirozený práh ležel výše než uzavírací klauzule. Tato situace strategické úvahy voličů dále komplikovala.

koordinaci strategií mezi stranami a voliči. Toto konstatování zároveň nijak nevylučuje existenci dalších pobídek vně volebního systému.

2.2. Volby do zastupitelstev krajů

Volby do zastupitelstev krajů lze opět podle Farrellovy typologie přiřadit k systémům s **listinnou podobou hlasování, a slabě ordinálním rozsahem hlasování**. Preferenční hlasy pro voliče v rámci jedné kandidátky generovaly opět zpětně efekty ve **vnitrostranické dimenzi**. Krajské volby ukázaly, že voliči jednotlivých stran nevyužívají strategických možností, které jim volební systém nabízí, stejnou měrou. Snaha využívat ordinálních možností uvnitř kandidátek byla patrná zejména u voličů méně etablovaných politických stran a hnutí, ze zavedených stran u KDU-ČSL.⁶

Tabulka 1: Uplatňování ordinálních preferencí ve vnitrostranické dimenzi (staré a nové stranické subjekty)

Subjekt(y)	Zvolených kandidátů celkem	Kandidáti zvolení díky preferenčním hlasům	% kandidátů, zvolených díky preferenčním hlasům
ODS	291	0	0
KSČM	157	0	0
ČSSD	105	0	0
KDU- ČSL ⁷	89	3	3,3
„Nová politika“ (samostatně či v koalici kandidující ED, SNK, Zelení, Volba pro město, regionální koalice)	35	4	11,7

V případě krajských voleb se volí celé shromáždění, „strategické pojištění“ je tedy jednou z možných strategií voličů. Tento typ strategické volby je ovšem mimořádně obtížné testovat. Teoreticky rovněž mělo dojít k **opuštění beznadějných kandidátek** (tj. těch bez šance na zdolání klauzule), prakticky nebyl tento efekt vždy zcela zřejmý. Ukázalo se, že z hlediska strategické koordinace je významnějším faktorem **neexistence dokonalé informace než faktor**

⁶ Toto konstatování platí pro Zelené, jejichž voliči často preferovali kandidáti ze spodních pater kandidátky. V Jihomoravském kraji byli mezi třemi zvolenými krajskými zastupiteli kandidátky Zelená pro Moravu kandidáti, kteří původně figurovali na 16. a 22. místě kandidátky. Teprve preferenční hlasy je vynesly nahoru.

⁷ Zdroj www.volby.cz. Ke KDU-ČSL jsou připočteny i Koalice pro Pardubický kraj a Koalice pro Středočeský kraj, Koalice pro Karlovarský kraj je rozpočtena mezi KDU-ČSL a nové subjekty. Zajímavá situace nastala

opakování voleb.⁸ V několika z krajů tak došlo k závažným koordinačním problémům, jak naznačuje následující tabulka 2:

Tabulka 2: Ztracené hlasy (%) ve volbách do zastupitelstev krajů- srovnání voleb 2000 a 2004

Středočeský	12,1	7,9
Jihočeský	8,1	9,4
Plzeňský	12,6	11,4
Karlovarský	14,3	10,8
Ústecký	14,0	19,7
Liberecký	15,6	24,5
Královehradecký	15,7	10,6
Pardubický	9,6	12,1
Vysočina	11,2	8,6
Jihomoravský	9,1	11,8
Olomoucký	9,6	19,2
Zlínský	9,8	13,8
Moravskoslezský	10,5	13,3

V celkem osmi z krajů bylo % ztracených hlasů vyšší než v minulých volbách, v některých krajích dokonce velmi výrazně⁹. Zdá se tedy, že dokonalá informace je nezbytnou – i když nepostačující – podmínkou pro rozvoj strategického chování voličů.

2.3. Volby do Senátu PČR a strategické účinky volebního systému (několik poznámek)

2.3.1. Postavení dvojkolových systémů z hlediska strategických účinků

Volby do Senátu PČR jsou volbou kandidátů, kterou z hlediska rozsahu nelze jednoznačně přiřadit ke kategorickému ani k ordinálnímu typu. Cox i např. italský politolog G. Sartori se domnívají, že ve dvojkolových systémech, existují silné pobídky ke strategickému hlasování a rovněž ke strategickým interakcím v mezistranické dimenzi mezi prvním a druhým kolem voleb. Tento prostor se sice v českých podmínkách dvojkolového systému s „uzavřeným“

v Karlovarském kraji, kde kandidovala společná kandidátka KDU-ČSL a Zelených. Jeden ze dvou zvolených zastupitelů za KDU-ČSL zde byl zvolen, neboť díky preferenčním hlasům překonal kandidáta Strany zelených.

⁸ Stranickými preferencemi před krajskými volbami se zabývaly pouze výzkumy SC&C a CVVM z konce října, resp. počátku listopadu 2004. Prezentace výzkumů nezahrnovala strukturované výsledky podle krajů, voličům navíc byly předloženy k výběru subjekty, které v některých krajích vůbec nekandidovaly. Z těchto indicií lze usuzovat na spíše nižší validitu obou výzkumů.

⁹ V Libereckém kraji zůstalo těsně pod 5 % bariérou SNK, KDU a Unie pro sport a zdraví-Demokratická regionální strana, na úrovni 3 % se pohybovala US-DEU a Zelení s Nezávislími.

druhým kolem mírně zmenšuje, avšak rozdíl ve strategických účincích oproti „otevřeným dvojkolovým systémům“ nemusí být nijak výrazný.¹⁰

2.3.2. Strategické efekty dvojkolového hlasování na úrovni volebních obvodů

Modely s dokonalou informací (Cox 1997: 131) předpokládají, že počet „seriózních“ kandidátů se šancí postoupit do druhého kola, je maximálně $M+1$, kde M je skutečný počet postupujících (pro české poměry tedy max. 3 seriózní kandidáti). V českých senátních volbách se ve 14 obvodech ze 27 vyskytla nehomogenní situace vzhledem k této logice (obvykle čtyři nebo pět kandidátů s reálnou šancí postoupit do druhého kola). Důvodem tohoto stavu byla velmi nedokonalá informace (chybějící průzkumy preferencí kandidátů), která vylučovala strategické úvahy voličů a způsobila (usnadnila) nejen na celostátní úrovni, nýbrž i na úrovni volebních obvodů reprodukci stávající čtyřpólové struktury (ODS vs. KDU + střed vs. ČSSD vs. KSČM), přičemž občasná eliminace některého z pólů, případně přítomnost dalšího pólu (typicky nezávislého kandidáta) byla méně obvyklou variantou.

2.3.3. Ex post facto analýza a strategické možnosti voličů v obvodech

Ex post facto analýza senátních voleb by mohla vést k doporučení některých velice silných možností strategického hlasování, např. k doporučení části voličům ODS, aby volili kandidáty KSČM s cílem zajistit ve všech obvodech dvojici druhého kola ODS vs. KSČM a následně ve druhém kole převést podporu zpět k ODS - ta by tak měla šanci získat ještě více mandátů. Provést ovšem podobnou koordinační proceduru je (nejen v českých podmínkách) ve velkých elektorátech mimořádně obtížné, ne-li nemožné.¹¹

2.3.4. Upřímné hlasování v prvním kole jako strategický prostředek?

Voliči v Coxových modelech (1997:126) své strategické úvahy orientují zejména a především k výsledku volebního klání ve svém volebním obvodu. Pokud se však volí zároveň ve

¹⁰ V obou variantách dvojkolového hlasování se strany mezi prvním a druhým kolem snaží koordinovat své strategie s cílem převodu hlasů na mandáty a voliči dosáhnout zvolení co možná nejpreferovanějšího kandidáta. Otevřené druhé kolo dává více možností stranám bez koncentrované regionální podpory, uzavřené druhé kolo *teoreticky* podporuje koordinaci již před prvním kolem (zejména strategické stažení některých kandidátů). V českých podmínkách k ní z více důvodů nedochází.

¹¹ Podobná koordinace (typ *agenda setting*) je nicméně představitelná v malých a středně velkých elektorátech, typickým příkladem byly volby českého prezidenta v roce 2003.

více než jednom volebním obvodě¹², mohou své strategické úvahy směřovat i ke svému užitku ze součtu výsledků ve všech volebních obvodech.

V takovém modelu pak může být v prvním kole racionální i „upřímné hlasování“, tj. volba kandidáta, který nemá šanci postoupit do druhého kola, s cílem jeho zajistit jeho politické straně co nejlepší vyjednávací pozici mezi prvním a druhým kolem *na makroúrovni* (tento moment na dvojkolových systémech vyzdvihuje i Sartori). Z tohoto důvodu nelze a-priori považovat hlasy kandidátům, kteří nepostoupili do druhého kola, za ztracené¹³.

České realie ukazují, že může jít o velmi idealizovaný obraz. „Vyjednávací“ model narušuje několik exogenních faktorů- a) snížená ochota voličů volit ve druhém kole (bonus z volby jednoho kandidáta oproti druhému je voliči vnímán jako malý v porovnání s tím, jaké náklady musí na volbu vynaložit, část voličů proto mezi prvním a druhým kolem volí strategický ústup), b) není zřejmé, nakolik funguje voličská loajalita vzhledem k doporučení strany a c) politické strany neznají ordinální preference svých voličů (pouze je odhadují), což jim ztěžuje vyjednávání, neboť kredibilita jejich vyjednávacích pozic i závazků je od počátku sporná.¹⁴ Výsledkem jsou pak **velmi slabé interakce** v mezistranické dimenzi **mezi prvním a druhým kolem**. Ve volbách 2004 se vyjednávání častěji uplatňovalo na úrovni kandidátů a volebních obvodů.¹⁵

Jádrem mé zjednodušené argumentace tedy je, že dvojkolové hlasování **samo o sobě** poskytuje stranám i voličům velmi silné a četné strategické prostředky, v českém prostředí však existují některé vnější faktory, které je zeslabují, či zcela vylučují ze hry.

3. Alternativa dvojkolového hlasování při volbách do Senátu PČR

Dvojkolový volební systém tedy v českém prostředí nefunguje tak, jak by měl. V podmínkách voleb, v nichž voliči nejčastěji volí strategický ústup, negeneruje vyjednávání, ani

¹² To nemusí být ve dvojkolových systémech, které se nejčastěji používají k volbě hlav států, rozhodně pravidlem.

¹³ V některých obvodech v českých senátních volbách 2004 to bylo více než 50 %.

¹⁴ Sporná kredibilita a chybějící informace vede např. k tomu, že *de facto* je velmi obtížné vytváření takových volebních dohod již před prvním kolem, které by bylo provázeno stažením některých z kandidátů.

¹⁵ V senátních volbách byly tyto interakce oslabeny některými dalšími vnějšími faktory, vyjednávání mezi KSČM a ČSSD byla např. komplikována „bohumínským usnesením“ ČSSD. Hrát roli mohl i fakt, že téměř ve všech obvodech postoupili do druhého kola kandidáti ODS. To na makroúrovni značně omezovalo možnosti jednotlivých aktérů. Dohody, ke kterým na makroúrovni došlo (zejména podpora vedení KDU-ČSL kandidátům ODS v obvodech, v nichž ve druhém kole soupeřili s kandidátem KSČM) proto *prima facie* nesměňovaly užitky aktérů

nepřispívá ke strukturaci stranického systému. Zároveň představuje nákladnou volební proceduru z hlediska konání voleb i účasti na volebním aktu. Legitimní otázkou je proto doporučení nějakého alternativního designu.

Můj návrh v tomto ohledu směřuje k **doplňkovému hlasování** (supplementary vote). Jeho základními znaky jsou (srov. Chytilík; Šedo 2004: 89) 1. (většinou nepovinná) možnost voličů udělit kromě první preference ještě nejméně jednu další „doplňkovou“ preferenci (jejich maximální počet je stanoven předem a v každé zemi, kde se doplňkové hlasování používá, se může lišit) a 2. existence „instantního“ druhého kola, ke kterému dochází v případě, že v prvním kole nezíská žádný z kandidátů nadpoloviční většinu. Do tohoto druhého kola postupují dva nejlépe se umístivší kandidáti. Ostatní kandidáti jsou eliminováni a následně probíhá kontrola, kterému ze zbylých dvou kandidátů udělili voliči všech těchto eliminovaných kandidátů svou další preferenci (případně který z nich u nich stojí výše, pokud udělili preference oběma). Preferovanější kandidát získává další hlas, teprve v případě, že volič eliminovaného kandidáta nepreferoval ani jednoho ze zbylých dvou kandidátů, je jeho hlas nevyužitý. Vítězem se stává ten z dvojice kandidátů instantního druhého kola, který získal více hlasů.

Doplňkové hlasování na jednu stranu zvyhodňuje kandidáty se silnou „kmenovou“ podporou, tj. prvními preferencemi, na druhou stranu je nutí k dostředivé politice vzhledem ke kandidátům malých stran, aby si u nich zajistili případnou podporu. Za určitých podmínek může doplňkové hlasování produkovat centripetální podmínky i v celé politické obci, neboť (podobně jako při alternativním hlasování) je v něm relativně obtížné vést disuazivní kampaň vůči kandidátům dalších stran. Z doplňkového hlasování profitují i voliči, kteří v něm mohou kombinovat vyjádření preference a indiference vzhledem ke kandidátům a rovněž státní administrativa, pro kterou odpadá nutnost organizovat druhé kolo voleb. Mezi obhájce volebních systémů s ordinální podobou hlasování patří i australský politolog B. Reilly (2001: 20 a násled.), který zdůrazňuje pravděpodobnost vytváření souborných bloků jako výsledek interakcí mezi politickými elitami v průběhu opakování volebního klání. Na základě těchto charakteristik lze porovnat strategické efekty dvojkolového a doplňkového hlasování v českých podmínkách.

pouze v rámci –uzavřeného– systému senátních voleb. Totéž samozřejmě platí i pro vyjednávání jednotlivých kandidátů na úrovni volebních obvodů.

Tabulka 3: Srovnání vybraných efektů dvojkolového hlasování a doplňkového hlasování

Varianta	Dvojkolové hlasování (česká realita)	Doplňkové hlasování (očekávané účinky)
Farrellova typologie	Kandidáti	Kandidáti, (mezistranický) ordinální rozsah volby
Náklady	Vysoké náklady pro voliče (2 kola) i na administraci	Nízké náklady pro voliče, nižší náklady na administraci
Mezistranická dimenze	Strany neznají ordinální preference svých voličů	Strany mají přehled v procesu opakování voleb přehled o ordinálních preferencích svých voličů (usnadňuje koordinaci mezi stranami)*
Strategický ústup	Možnost strategického ústupu mezi prvním a druhým kolem (snížená účast ve druhém kole)	Strategický ústup možný pouze před prvním kolem
Možnost strategického hlasování pro voliče	Obtížnost strategické koordinace v prostředí s nedokonalou informací (před prvním kolem)	Snazší strategická koordinace v prostředí s nedokonalou informací (existuje propojení na dimenzi koordinace stran)*
Těžiště koordinace	Podporuje ad-hoc koordinace na úrovni volebních obvodů	Podporuje interakce na celostátní úrovni, přispívá ke strukturaci stranického systému*
Komplexita	Snadný na pochopení	Náročný na pochopení

Pozn.: * - hypotézy

Předem je potřeba přiznat, že následující **úvahy o přednostech doplňkového hlasování**, založené na studiu jeho strategických účinků, jsou pouze sadou hypotéz¹⁶. Jejich základem je přesvědčení o ustavování prostředí s dokonalejší informací. Elity v procesu opakování voleb¹⁷ znají ordinální preference voličů a mohou na jejich základě vyjednávat a případně vydávat ještě před prvním kolem voleb doporučení svým voličům. To usnadňuje strategické hlasování voličů, jak těch, kteří své strategické úvahy směřují k výsledku voleb ve svém obvodu, tak těch, kteří své užitky poměřují výsledky na makrorovině. Fakt mezistranické ordinální volby zároveň reálně zvyšuje možnosti voličů v rámci volebního systému a navíc eliminuje možnost strategického ústupu mezi prvním a druhým kolem. Existence pouze jednoho kola zároveň snižuje náklady voličů na účast ve volbách. Za určitých okolností by doplňkové hlasování

¹⁶ Argumentaci komplikuje fakt, že doplňkové hlasování se ve světě používá častěji při volbách, kdy zvolená politická jednotka (Londýn, Srí Lanka) volí svého nejvyššího představitele, nikoliv sbor zastupitelů. Odpadá proto nutnost koordinace mezi volebními obvody.

¹⁷ Senátní volby se konají každé dva roky. Vzhledem k nízké účasti by se jich měla účastnit zejména „tvrdá voličská jádra“ jednotlivých stran, což je z hlediska vyjednávání a koordinace pro strany spíše výhodou.

svou tendencí zmnožovat interakce mezi aktéry mohlo dokonce přispívat ke strukturaci stranického systému a ovlivňovat tak i výsledky voleb do Poslanecké sněmovny.

4. Závěr

Je samozřejmé, že skoro každá institucionální změna v politice má redistributivní charakter, tj. zvyšuje zisky určitých aktérů na úkor jiných. Doplňkové hlasování v českém prostředí má podle mého názoru tu pozoruhodnou vlastnost, že není předem jasné, jakým směrem by tato redistribuce užitku – zejména v mezistranické dimenzi – probíhala¹⁸. To z něj činí mimořádně zajímavou možnost pro ústavní inženýry.

Literatura

- Anon. (2005). Výsledky voleb do Evropského parlamentu 2004, <http://www.volby.cz/>
- Anon. (2005). Výsledky voleb do zastupitelstev krajů 2000 a 2004, <http://www.volby.cz/>.
- Anon. (2005). Výsledky voleb do Senátu PČR 2004, <http://www.volby.cz/>.
- Baldini, G.- Pappalardo, A. (2004): *Sistemi elettorali e partiti nelle democrazie contemporanee*, Roma-Bari: Gius. Laterza & Figli Spa.
- Cox, G. (1997). *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Downs, A (1957). *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper and Row
- Duverger, M. (1954). *Political parties, Their Organization and Activity in the Modern State*. New York: Wiley and Sons.
- Farrell, D. (2001). *Electoral Systems. A Comparative Introduction*. New York: Palgrave.
- Grofman, B. (2000). *Rein Taagepera's Approach to the Electoral Systems. Ten Methodological and Theoretical Percepts* Paper prepared for delivery at the 18th World Congress of Political Science, Quebec City, Canada.
- Chytilík, R.; Šedo, J. (eds.) (2004). *Volební systémy*. Brno: Mezinárodní politologický ústav
- Katz, R. S. (2000). *The „Other“ Aspects of Electoral Systems: Empirical Research and Democratic Theory*, Prepared for delivery at the 18th World Congress of Political Science, Quebec City, Canada.

¹⁸ Intuitivně se tato nejistota dá reprodukovat konstatováním o tom, že doplňkové hlasování vytváří nové koordinační problémy i příležitosti jak pro malé, střední i velké subjekty, tak pro stranické subjekty na okraji politického spektra i v jeho středu.

- Linek, L. (2004) *Analýza volební účasti* in Šaradín, P. a kol. (2004). Volby do Evropského parlamentu v České republice. Olomouc: Periplum.
- Outlý J. (2004). *Vybrané otázky volebního systému pro volby do Evropského parlamentu* in Šaradín, P. a kol. (2004). Volby do Evropského parlamentu v České republice. Olomouc: Periplum.
- Reilly, B. (2001). *Democracy in divided societies – Electoral Engineering for Conflict Management*, Cambridge: Cambridge Univerzity Press.
- Šaradín, P. (2004). *Analýza volebních výsledků* in Šaradín, P. a kol. (2004). Volby do Evropského parlamentu v České republice. Olomouc: Periplum.